

Znanstvena vrijednost metafizičke spoznaje.

(Nastavak.)

Dr. S. Zimmermann

I. Kant i metafizika.

4. Spoznaju, kako smo vidjeli, sačinjavaju zapravo dva faktora: predodžba i pojam (kategorija). Predodžbe reprezentiraju mnogostručnu i promjenljivu spoznajnu gradju, a o kategorijama ovisi općenitost i nužnost (= znanstvena vrijednost) spoznaje. Sad se pita: kako ova nužna spoznaja, koja izvire u apriornim pojmovima, dobiva objektivnu vrijednost, t. j. kako dolazi u svezu s predmetima? Ovo pitanje ima svoju psihološku i spoznajno-teoretsku stranu. Da pojmovi (koji su sami po sebi prazni i općeniti) uzmognu izricati određene predmete iskustva, treba ih povezati s predodžbama. Ovu psihološku vezu prikazuje Kant u »shematizmu čistih razumnih pojmova«.¹ Ali mi ovdje pitamo (s noetičkog stanovišta): koji su to predmeti razumne spoznaje, t. j. koje predmete možemo upoznati apriornim pojmovima (kategorijama)?

Obazrimo se prije na Aristotela. Po njegovom nazoru egzistiraju stvari u prostoru i vremenu neovisno o ljudskom mišljenju. U ovim se stvarima uza sve postojeće promjene nalazi trajni i nepromijenjeni bitak, i samo taj nepromijenjeni bitak u pojedinkama može da bude objekat prave spoznaje, jer se samo na njemu osniva trajna vrijednost znanja. Predmet znanosti sačinjavaju dakle stvarne biti i opća odredjenja, koja se na njima nalaze. Ako je razum ovu bit stvari upoznao, onda je time već upoznao njezin uzrok, jer biti su istovetne s formalnim uzrocima. Na ovim pretpostavkama postavio je Aristotel problem: kako bitni oblici ulaze u spoznajni subjekat? Općenito rješenje ovog pitanja našao je Aristotel u pojmovima zbiljnosti (aktualnosti) i mogućnosti (potencialnosti). Ono, što su realni predmeti po zbiljskom svojem bitku, to je spoznajni subjekat po

¹ K. č. u. 142 sq.

mogućnosti. Uplivom realnih predmeta ono, što je u spoznajnom subjektu bilo samo moguće, postaje sada uzbiljeno, i tako se spoznajni sadržaj identificira sa svojim objektom. Kod nastanka spoznaje sudjeluju dakle jednako subjektivni i objektivni faktor. Spoznaja vrijedi za predmete, jer ju predmeti aktuiraju, a mogu ju aktuirati, jer to odgovara naravi spoznajnog subjekta.

Kant također uči, da pomisli nastaju aficiranjem osjetilâ, a to da nas upućuje na neki predmet. Ali za osebni bitak (das Ding an sich) tih predmeta, koji nas aficiraju, ne možemo znati; mi poznamo predmete samo u koliko se nalaze u našem predodčavanju.² Predmet (nama nepoznati x) nije drugo, nego »formalno jedinstvo svijesti u sintezi mnogostručnih pomisli«. I prema tome, kaže Kant (l. c.), da smo »predmet spoznali, kad smo u mnogostručnosti predodčavanja proizveli sintetičko jedinstvo«. Ako pak nužna spojidba predodžbenih elemenata znači predmet spoznaje, onda neovisno o našem pomišljanju uopće ništa ne postoji. Ili drugim riječima, objektivnost spoznaje sastoji u tom, da prema transcendentalnoj apercipiji proizvedemo jedinstvo različitih elemenata; a takav spoznajni objekat, kojeg samo primišljamo percipiranim elementina, nije drugo nego produkt subjektivne nužnosti. Nakon što je dakle Kant zabacio spoznatljivost onih predmeta, koji bi kao realne stvari (Dinge an sich) aficirali naša osjetila, podao je pojmu predmeta transcendentalno značenje, u koliko naime predmet nije drugo nego općenito jedno stanovište za ujediniđu pomisli.³

Jedini predmet naše spoznaje jesu pojave, koje zapravo nijesu drugo nego pomisli (l. c.). Ono, što se pojavljuje, ulazi u našu svijest po apriornim predodžbenim oblicima; a da od subjektivnih oblika nastane pojava, mora još pridoći materijalni element (= oćut). Pojava imade dakle neku posrednu ulogu izmedju predodžbenog subjekta i pojavnog objekta. Ali time, što predodžbeni oblici od zamijećenih oćuta satvore pojavu, nije ona još postala predmet spoznaje. U tu se svrhu iziskuje, da uobrazilja spoji predodčene pojave prema različitim načinima (kategorijama) razumnog ujedinjivanja. Jedini dakle objekat znanstvene spoznaje jest zakonitost pojavâ, a ta se

² K. č. u. 119.

³ ib. 232.

zakonitost osniva na nužnoj konstrukciji spoznajnog subjekta. Kategorije dobivaju objektivnu vrijednost, jer uobrazilja podaje njihovim objektima (= pojavama) još ispred kategorijske (razumne) spoznaje takav oblik, koji je u skladu s kategorijama. Zakonitost pojavâ ravna se ili ovisna je o zakonitosti čiste svijesti (transcendentalne apercepcije). Na taj način postaje pojam objektivne vrijednosti zamjeničan s pojmom općenite vrijednosti. Po Aristotelovoj nauci izvire općenitost iz objektivnosti, dočim se po Kantovom nazoru objektivnost spoznaje pokriva s općenitošću. Samo ta svijest, da iste pomisli moraju svi ljudi jednako spajati, podaje nam garanciju, da je takova spojība objektivne vrijednosti. Ili drugim riječima, objektivnost spoznaje osniva se na tom, što ona ne izvire u pojedinačnim tendencijama individualne svijesti, već u duševnoj organizaciji, koja je svima ljudima nužno zajednička, dakle u nekoj neindividualnoj svijesti. Kod Aristotela je nužnost mišljenja ovisna o nužnosti objekta, i prema tome nužnost znači, da nešto ne može drukčije biti. Za Kanta se objektivnost nalazi u samoj nužnosti, i po tom nužnost znači nemogućnost drukčijeg mišljenja. Zato, jer nešto ne može drukčije da bude, kaže Aristotel (*ὅτι ἐνδέχεται ἄλλως εἶναι*), zato je nužno i općenito, a u toliko predmet znanosti. Predmeti se nalaze u nužnim međusobnim snošajima, i mi ovu zakonitost (objektivnu nužnost) spoznajemo. Pomisli su dakle u našoj svijesti zato nužno spojene, jer su predmeti, koje naše pomisli reprezentiraju, nužno spojeni. Po Kantovoj nauci, rekosmo, izvire objektivnost spoznaje u nužnosti i općenitosti subjektivne spoznajne strukture. Ako je sveza dviju pomisli u sudu nužna, onda to znači isto kao da kažemo: ona je apriorna (o iskustvu neovisna). Prema tome se nužnost i objektivnost osnivaju na organizaciji transcendentalne svijesti.

Prema navedenoj diferenci Aristotelovog i Kantovog pojma o nužnoj i objektivnoj vrijednosti spoznaje, diferenciraju se također nazori o istinitosti spoznaje. Dok je po Aristotelovoj nauci objektivni bitak norma za istinito sudjenje, tako da je samo ono sudjenje istinito, koje je u skladu s objektivnim snošajima — za Kanta se istinitost sastoji u skladu spoznaje s apriornim uvjetima mišljenja, i po tom je istinitost istovetna sa spoznajnom nužnosti. Kako daleko seže istinitost ljudske spo-

znaje po Aristotelovoj nauci — to ćemo još vidjeti, a već smo vidjeli, da je po Kantovom shvatanju istinita spoznaja ograničena na pojavne predmete. Kod ove točke sada dolazimo na pitanje o mogućnosti nepojavne (neiskustvene) ili metafizičke spoznaje.

5. Osjetnost i kategorije zajedno sačinjavaju našu spoznaju. »Bez osjetnosti ne bih imao nikogeg predmeta, a bez razuma ne bih mogao misliti o njemu. Misli bez sadržaja su prazne, predodžbe bez pojmova slijepe. S toga je upravo tako potrebno, da pojmove na osjetnost svedemo (t. j. da im u predočavanju pridademo predmet), kaošto je potrebno, da predodžbe urazumljujemo (t. j. da ih stavimo pod pojmove).⁴ Budući pako da nam osjetnost pruža samo pojave, a ne osebna bića (stvari o sebi), zato razumna spoznaja ne može prekoračiti granice osjetnosti. Bez osjetnog predočavanja ne bi razumni pojmovi imali nikoge sveze s predmetima, pa je zato osjetilni način našeg predočavanja uvjet za objektivnu uporabu razumnih pojmova.⁵ Otuda slijedi, da je doseg razumne spoznaje ograničen na osjetne predmete (pojave), a na one predmete, koji transcendiraju pojavni svijet, ne možemo primijeniti naše kategorije. »Transcendentalna analitika imade prema tome ovaj važni rezultat: da razum a priori nikad ne može više polučiti, nego toliko, da anticipira oblik za moguće iskustvo uopće, i budući da ono, što nije pojava, ne može da bude predmet iskustva: da razum nikada ne može prekoračiti granice osjetnosti, koja nam jedino daje predmete.⁶

Ako znanstvena (općenita i nužna, t. j. razumna) spoznaja obuhvata samo iskustvene predmete, onda očito ne pripada karakter znanosti onoj nauci, koja bi se bavila neiskustvenim pojmovima, t. j. takovim pojmovima, kojima iskustvo ne utvrđuje objektivnu realnost.⁷ Ovakovi su pako pojmovi predmet metafizike, pa zato Kant metafizici odriče znanstvenu vrijednost. Metafizika počima tamo, gdje znanosti prestaju. To će reći, kad je duh ljudski postigao neke znanstvene spoznaje, onda se on ne zaustavlja kod njih, već se diže i traži smirenje u

⁴ K. č. u. 77.

⁵ ib. 251 sq.

⁶ ib. 229.

⁷ Proleg. § 40. sq.

predmetima, kojih mu iskustvo nikad ne pruža. Iskustvo naime ne može potpuno udovoljiti težnju ljudskog duha. Kad je razum već upoznao sav ovaj svijet, koji mu se u predočavanju neposredno otvara, onda još ipak nije upoznao iskustvenu cjelinu kao takovu. Mora dakle da bude i takovih pojmova, koji se odnose na cjelinu ili na kolektivno jedinstvo svega mogućeg iskustva. Ovakovi pojmovi (ideje) ne pripadaju više razumu, nego umu ljudskomu. Kad je razum pomoću svojih kategorija sveo predodžbene pojave u jedinstvo, koje sačinjava iskustveno (a to je isto, što i znanstveno) naše znanje, onda pridolazi um ljudski i nastoji da ovo razumom stvoreno jedinstvo svede na još više jedinstvo, koje obuhvata cjelinu svega onoga, što je uvjetovano. »Transcendentalni umski pojam nije dakle drugo, nego pojam o totalnosti uvjetâ za ono, što nam je kao uvjetovano poznato. A budući da jedino ono, što je neuvjetovano (das Unbedingte) omogućuje totalnost uvjetâ, a sama totalnost uvjetâ uvijek je neuvjetovana: stoga možemo čisti umski pojam uopće objasniti pojmom onoga, što je uvjetovano, u koliko sadržaje razlog za sintezu uvjetovanosti.«⁸ Razumni pojmovi stvaraju sintetičko jedinstvo pomisli, a pojmovi čistog uma (transcendentalne ideje) rade o neuvjetovanom sintetičkom jedinstvu svih uvjeta. Sve pomisli mogu da budu u snošaju ili sa subjektom ili sa objektima, uzmemo li ih kao pojave ili kao predmete mišljenja uopće. Prema tome će takodjer ideje (= cjelina svih pomisli) biti u snošaju ili sa subjektom, ili sa pojavama ili napokon sa svim stvarima uopće. Transcendentalne se dakle ideje dadu razvrstati u troje: prva ideja sadržaje apsolutno (neuvjetovano) jedinstvo misaonog subjekta, druga sadržaje apsolutno jedinstvo pojavnih uvjeta, a treća sadržaje apsolutno jedinstvo uvjetâ za sve misaone predmete uopće. Misaoni subjekat jest predmet psihologije, skup svih pojava (svijet) predmetom je kozmologije, a ono biće, koje je najviši uvjet za mogućnost svega, o čemu se daje misliti (biće svih bića), jest predmet teologije.⁹ Ovaj trostruki objekat: čovjeka, svijet i Boga obuhvata metafizika. O tim dakle predmetima nema znanstvene spoznaje; jer formalni objekat znanosti jest pojavnost i uvjetovanost, a formalni objekat metafizike jest ono,

⁸ K. č. II. 280.

⁹ ib. 287. sq.

što nije pojavno niti uvjetovano. Ovu razliku između znanosti i metafizike razvio je Kant detaljno u »antinomijama čistog uma«,¹⁰ ali tu ga ne ćemo slijediti, jer nam je pred očima opći problem o vrijednosti metafizičke spoznaje. U glavnom smo vidjeli, da Kant ne priznaje metafizici vrijednost znanstvene spoznaje.¹¹ Ova njegova nauka, kaže Oesterreich, pribavila mu je najveću slavu, i bez te nauke vrlo je dvojbeno, da li bi ime Kantovo bilo danas još poznato u dalekim krugovima.¹² A još je važniji rezultat Kantove kritike o metafizici taj, što je »tek nakon Kanta skolastička filozofija sama u sebi oborena« (ib. 88.). Da vidimo dakle, je li zbilja posve »oborena«!

(Nastavit će se.)

¹⁰ ib. 339. sq.

¹¹ Isp. Brunsig, *Das Grundproblem Kants* (Lpz. u. Brln 1914.) 26.; M. Apel, *Kants Erkenntnistheorie* (Brl. 1895.) 86 sq.; E. v. Hartmann, *Kants Erkenntnistheorie und Metaphysik* (Neue Ausgabe, Lpzg.); A. Liebert, *Der Geltungswert der Metaphysik* (Brl., Reuther u. Reichard). — Neki prikazuju Kanta kao osnivača metafizike; ali u tom se slučaju ima misliti na kritičku metafiziku, a ne na znanstvenu spoznaju transcendentnih predmeta. Kanta kao metafizičara shvaća osobito Paulsen u svom djelu I. Kant (Stuttgart, Frommann 1899.) 244—289. Njegovo je stajnište izazvalo veliku diskusiju o pitanju Kantovog snošaja prema metafizici (n. pr. Vaihinger, *Kant — ein Metaphysiker?* Tübingen 1900.), na što je opet Paulsen replicirao (*Kants Verhältnis zur Metaphysik*, Brln. 1900.).

¹² Kant und die Metaphysik (Brl. 1906.) 87.

